

S ČÍM DO BUDÚCNOSTI¹

JÚLIUS STRINKA, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Nie dlho, ale zato intenzívne som uvažoval o tom, ako koncipovať tento môj dnešný príhovor. Nakoniec som usúdil, že upustím od dlhšieho prejavu, v ktorom by som sa pokúsil vytyčiť nejaký nový komplexný program pre činnosť Filozofického ústavu. Rozhodol som sa tak z týchto dôvodov:

Po prvé preto, že v danej chvíli by som to vlastne kvalifikovane ani urobiť nevedel. Určité informácie o ústave z poskytnutých materiálov i z rozhovorov s niektorými pracovníkmi vrátane riaditeľa, síce mám no to je veľmi málo na korektné posúdenie situácie a stanovenie produktívneho postupu.

Druhý dôvod je, že vytyčovať nejaký zásadne nový program, či už štrukturálno-organizačných zmien alebo tematickej orientácie, nepokladám za prvorado nájstojčivé. Z preštudovaných materiálov i z rozhovorov som získal dojem, že ústav je vcelku solídne vybudovaný, že jeho vnútorná organizácia členenie, vrátane presadzujúcej sa tzv. maticovej štruktúry, je v podstate adekvátna a funkčná, že celkové zameranie vedeckého výskumu i jednotlivé výskumné témy sú dobre premyslené. Tak v analytických materiáloch, ako aj v návrhu opatrení vyplývajúcich z týchto analýz sa prejavuje konzekventnosť až pedantnosť terajšieho vedenia ústavu. Z takéhoto hodnotenia som pre seba vyvodil záver, že pokiaľ ide o organizačné formy a rámcový program,

smer, ktorým sa ústav doteraz uberal, môže istý čas kontinuálne ďalej pokračovať, že sa momentálne nevyžadujú zásadné, kvalitatívne zmeny a že preto nad tým ani netreba samoučelne špekulovať. Pravda, život môže všeličo priniesť a skorigovať, no to nechajme na budúce dni.

Ale je tu ešte tretí dôvod pre takéto rozhodnutie. Nazdávam sa, že v danej chvíli nejaký široko koncipovaný rozbor činnosti a programu ústavu by nás odvádzal od toho, čo je pre naše dnešné stretnutie podstatné, totiž od posúdenia žiadúcich zmien v určitej veľmi špecifickej sfére, ktorú sa v ďalšom pokúsím aspoň stručne vymedziť.

Mám na mysli to, čo by sme veľmi všeobecne mohli nazvať intelektuálno-mravnou atmosférou vládnucou v kolektíve, atmosférou, ktorá podľa toho, aká je, môže byť buď stimulom intelektuálno-mravných výkonov, alebo ich brzdou. Bol by som rád, keby môj príchod do ústavu bol impulzom zatiaľ ani nie tak k okamžitej a radikálnej zmene tejto atmosféry, ale aspoň impulzom k otvoreniu, nastoleniu a pertraktovaniu tejto problematiky ako závažného faktora intelektuálno-mravnnej fermentizácie vnútorného života v ústave.

Keď túto otázku nastoľujem ako základnú a kľúčovú, vychádzam z dvoch daností:

po prvé — zo stavu našej spoločnosti takého, aký je, t. j. do akého

¹ Príhovor prednesený na schôdzi pracovníkov Filozofického ústavu SAV dňa 24. mája 1990.

ju priviedlo 40 rokov vlády totalitnej moci;

a po druhé — z nezastupiteľnej úlohy filozofie prispieť k diagnostikovaniu tohto stavu a k identifikácii účinných terapeutických prostriedkov.

Myslím si, že tejto zodpovednosti sa filozofia nemôže zbaviť. Táto zodpovednosť jej je vnútorná, bytostne daná — bez nej filozofia v tom najhlbšom zmysle prestáva byť filozofiou a stáva sa jednou z inštrumentálnych vied, na ktorú sa pod tlakom totalitného režimu vo veľkej miere sama zdegradovala. Poznanie a mravnosť, pravda a etika sú vo filozofii neoddeliteľné, vernosť pravde je etickým imperatívom filozofie.

Pokladal by som za správne a svojím účinkovaním v ústave by som chcel prispieť k tomu, aby sme sa vo svetle takéhoto chápania filozofie pokúsili prekonať istú letargiu a defetizmus, do ktorého sa totalitnej moci podarilo zahnať aj filozofov, aby sme sa pokúsili rehabilitovať etické poslanie filozofie.

Čo to znamená?

Nazdávam sa, že v prvom rade si to vyžaduje vymaniť sa z istej duchovnej uzavretosti, z istej zámerne vyvolanej izolácie, do ktorej sme boli zahnaní, pretože totalitnému režimu to plne vyhovovalo. Tento stav je však pre filozofiu a filozofov nielen neprijateľný, ale aj nedôstojný.

Neprijateľný preto, lebo ich zbavuje aj z čisto profesionálneho hľadiska nevyhnutnej stimulácie, ktorú môže poskytnúť len plnohodnotná intelektuálna účasť na všetkom, čo filozof pre svoju tvorbu pokladá za relevantné. Pre filozofa by nemali existovať zakázané komnaty, ale ani on sám by sa nemal uzatvárať do komnát od ostatného sveta izolovaných, a to napriek pohodliu, ktoré poskytujú.

Uzavretosť, izolovanosť je však pre filozofa aj nedôstojná. Ak mu je

vnútená zvonku, bytostne ho uráža, ak v nej dobrovoľne alebo z pohodlnosti zotrúva, sám rezignuje na svoje bytostné poslanie. V jednej eseji, ktorú som napísal pred 22 rokmi — zdá sa mi, že jej názov bol *Etika a filozofia* —, som sa nad touto otázkou zamýšľal a moja úvaha vyústila do ambiciózneho záveru, ktorý znel: Múdrosť nemá právo mlčať. Nechcel som tým ani seba, ani filozofov apriórne pokladať za múdrych. Chcel som len zdôrazniť, že sú situácie, keď nemlčať, prehovoriť, vyjadriť sa, artikulovať to, čo v protiklade k vnučovanej alebo prevládajúcej lži alebo ignorancii pokladáme za správne, nie je iba právom, ale i povinnosťou.

A v takej situácii sa ocitáme práve teraz. Právo hovoriť, vyjadriť sa, artikulovať nám bolo prinavrátené. Ide teraz o to, aby sme si toto právo my sami, z vnútorných pohnútok, z pochopenia zmyslu filozofie, jej etického imperatívu, stanovili ako povinnosť.

V tomto ústave, napriek všeobecnému útlaku, ktorému bol aj on vystavený, napriek duchovnej neslobode sa za dobu jeho existencie, ale aj v posledných dvoch desaťročiach nashromaždil veľký intelektuálny potenciál.

Priznám sa, istý čas po nútenom odchode z Filozofického ústavu som takmer vôbec nesledoval slovenskú filozofickú tvorbu. Nielen preto, že som na to pre existenčné starosti nemal čas a silu, ale aj pre zatrpknutosť, ktorú som pocítoval voči svojim niektorým bývalým kolegom. A navyše — poviem otvorene — dlhý čas ani nebolo čo sledovať.

Posledne som si — síce len letmo — prelistoval niektoré ročníky *Filozofie* — a bol som príjemne prekvapený. Na štúdium som nemal dostatok času, možno by som toho objavil viac, ale aj takéto letmé obo-

známenie sa s produkciou posledných asi piatich rokov mi dalo obraz o profesionálnej erudícii strednej a mladšej generácie filozofických autorov. U niektorých je veľmi povzbudivá solídna oboznámenosť so súčasnou svetovou filozofickou tvorbou. Zaujalo ma — v porovnaní s mojou generáciou — akási väčšia informačná hustota textov, čím sa možno vyvažovala obmedzená možnosť vlastného myšlienkového rozletu. Zaujalo ma, že v niektorých textoch sa nielenže dalo, ale priamo žiadalo čítať medzi riadkami, čo som chápal ako príznak tvorivého pretlaku, vznikajúceho v príliš limitovanom priestore.

Mám pocit, že na to, o čom som hovoril predtým, na výjdenie z vlastnej ulity a produktívnu filozofickú artikuláciu problémov, ktoré by zaujímali aj iných okrem nás samých, máme dostatok profesionálnych i mravných predpokladov. Spoločnosť, verejnosť, kultúrna obec, ale aj naši kolegovia z iných vedných disciplín to od nás očakávajú.

Uplýnulo iba pol roka od pádu totalitného režimu. Vznikol síce priestor pre slobodu, pre demokraciu, pre slobodnú tvorbu, ale sami sme denne svedkami toho, ako ťažko sa tento priestor zaplňa novými, efektívne fungujúcimi inštitúciami, koľko extrémov a excesov komplikuje formovanie slobodnej demokratickej spoločnosti. Želal by som si, aby nás to nenechalo ľahostajnými, aby sa v nás prebudila ctižiadosť prispieť svojím dielom k obnove trvácich hodnôt občianskej spoločnosti, k vybudovaniu otvoreného demokratického politického systému a prosperujúcej ekonomiky, vedy a kultúry. Všetky tieto problémy nás svojím filozofickým aspektom adresne oslovujú.

Pravda, to neznamená, že by sme sa mali stať publicistami. Prvorádou úlohou vedeckého ústavu Akadémie je, prirodzene, základný výskum. To

plne chápem a jednoznačne mienim presadzovať. Lenže aj základný výskum by mal byť funkčný a nie samoúčelný. Tobož by nemal byť scholastickou špekuláciou. Ani pri orientácii na základný výskum by nabhromaždená erudícia, skoncentrovaný intelektuálny potenciál, ktorým tento ústav disponuje, nemal ležať ladom. Osudovo závažné problémy, sú výzvou aj pre filozofov.

Treba sa nám otvoriť svetu. Tomu nášmu, vnútornému, našej verejnosti a osobitne našej verejnosti kultúrnej a vedeckej, ale aj tomu vonkajšiemu, z ktorého musíme cieľavedome čerpať podnety a inšpirácie a podľa možnosti mu našou vlastnou tvorbou postupne aj niečo vracať. Pokladám za veľmi dôležité, priam za kľúčové, aby ústav začal maximálne využívať všetky dostupné možnosti na zintenzívnenie kontaktov so svetom: pozývanie popredných odborníkov zo zahraničia, organizovanie sympózií s účasťou renomovaných domácich i zahraničných osobností, naša účasť na vedeckých podujatiach v zahraničí, vysielanie na študijné pobyty a stáže, využívanie štipendijných miest najmä pre mladých vedeckých pracovníkov atď. Samozrejme, všetko to si vyžiada intenzívnu jazykovú prípravu, ktorú by ústav mal v maximálnej miere zabezpečiť.

Aby sa činnosť ústavu stala čo najefektívnejšou, za dôležitú pokladám účelnú hierarchizáciu rozličných činností v ústave. Je nevyhnutné, aby sa pre skutočne tvorivých a produktívnych pracovníkov vytvárali čo najpriaznivejšie podmienky pre ich prácu. To si napríklad, okrem iného, vyžaduje dobre fungujúci servis, čo sa v minulosti vo vedeckých ústavoch trestuhodne zanedbávalo. Šetrenie na servis je fakticky mrhaním prostriedkov. Dôvody sú, myslím, každému jasné.

Nepokladám za správné, že sa tak, ako napokon v celom národnom hospodárstve, úplne nedostatočne diferencuje hodnotenie jednotlivých pracovníkov alebo tímov podľa kritérií tvorivosti, výkonnosti a prínosu. Odmeňovanie na vedeckých pracoviskách by malo byť oveľa variabilnejšie ako inde, pretože aj rozdiely v kvalite sú tu oveľa markantnejšie. Vypracovať a presadiť adekvátne kritériá a postupy hodnotenia isteže nie je jednoduché, ale treba s tým energicky začať. Ináč sa ťažko podarí dosiahnuť,

aby priemer alebo i sterilita nezaberali priestor, ktorý by mal patriť skutočnej vedeckej tvorivosti.

Berte tieto moje poznámky len ako námety, o ktorých nám bude treba dôkladnejšie uvažovať. Dúfam, že ak sa medzi nami vytvorí vzťah vzájomnej dôvery, spoločnými silami sa nám podarí z Filozofického ústavu vytvoriť pracovisko, ktoré si zaslúžene získa vedecké a spoločenské uznanie.

Július Strínka

ARCHIVNÍ SOUBOR PRACÍ JANA PATOČKY

Česká filozofie se v poválečné době vyvíjela v neobyčejně svízelné situaci. Mocenské rozdělení Evropy mělo v naší zemi za následek vládu ideologie, která izolovala české intelektuály od okolního světa, přivodila celkové snížení úrovně vzdělání a aktivně potlačovala jakékoli nezávislé myšlení. Přesto se u nás vždy našly osobnosti, které tomuto tlaku vzdorovaly a dokázaly i v nesnadných podmínkách uchovávat hodnoty evropské kulturní tradice, tvořit nezávislou literaturu, umění a filozofii.

K nejvýraznějším postavám tohoto typu patřil bezesporu český filozof Jan Patočka (1907–1977). Tento žák Edmunda Husserla a Martina Heideggera celý život za neobyčejně svízelných podmínek zprostředkovával svým studentům s nebývalou erudicí klíčové momenty dějin evropské filozofie a vytvořil též rozsáhlé filozofické dílo, v němž svébytným způsobem rozvinul fenomenologické koncepty svých učitelů. Na sklonku svého života završil své celoživotní myslitelské dílo činem, který byl skutečným naplněním jeho intencí.

Po studii slovanské filologie a filozofie na Univerzitě Karlově

v Praze pokračoval Jan Patočka ve studiích filozofie v Paříži, Berlíně a Freiburgu. Publikovat začal již v roce 1928 v časopise *Česká mysl*, kde uveřejnil mezi válkami řadu recenzí a článků. Svou první knihu, habilitační spis *Přirozený svět jako filozofický problém*, vydal v roce 1936. Za války byl stálým přispěvatelem časopisu Václava Černého *Kritický měsíčník* a uveřejňoval drobnější práce také v edici *Svazky úvah a studií* nakl. V. Petra.

Po válce Patočka přednášel dějiny filozofie na Filozofické fakultě UK, avšak v roce 1949 musel z fakulty odejít a publikovat mohl nadále jen velmi omezeně. Zaměstnání našel nejprve v knihovně Masarykova ústavu a po jeho rozpuštění v Pedagogickém ústavu ČSAV, kde se až do roku 1958 věnoval studiu díla J. A. Komenského.

Výsledkem jeho práce na poli fenomenologie a dějin vědy je v roce 1964 kniha *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*, v roce 1965 uveřejňuje ve *Filozofickém časopise* rozsáhlý *Úvod do Husserlovy fenomenologie*. V roce 1968 se stává řádným profesorem Univerzity Karlovy; jeho fenomenologické přednášky mají vel-